

**AQLIY RIVOJLANISHIDA MUAMMOLARI BO'LGAN BOLALARNI
SENSOMOTOR RIVOJLANTIRISHNING KORREKSION
PEDAGOGIK ISH TIZIMINI AMALGA OSHIRISH BO'YICHA
TAVSIYALAR**

Xudoyberdiyeva Ra'no Arabboyevna

*Prezident huzuridagi ijtimoiy himoya milliy agentligi Namangan viloyati
boshqarmasi To'raqo'rg'on tumanidagi alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan
(aqli zaif) bolalar uchun ixtisoslashgan 48-sonli maktab-internati o'qituvchisi
@LogopedRano89*

Annotatsiya: Ushbu tezisda aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni sensomotor rivojlantirishning korreksion pedagogik ish tizimini amalga oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqotda korreksion pedagogik yondashuvlar, sensomotor rivojlantirish metodikalari va ularni amaliyotda qo'llash texnologiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv ta'lim sharoitida bolalarning sensomotor ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan samarali tavsiyalar va amaliy strategiyalar taklif etiladi. Tadqiqot natijalari maxsus pedagogika va korreksion ta'lim sohasida amaliy ishlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sensomotor rivojlanish, korreksion pedagogika, aqliy rivojlanish, inklyuziv ta'lim, rivojlantiruvchi tavsiyalar, mayda motorika.

Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni sensomotor rivojlantirish korreksion pedagogik ish tizimining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Sensomotor rivojlanish – bu sezgi organlari va harakat tizimining o'zaro aloqasi orqali bolaning atrof-muhitni idrok etishi, harakatlarini boshqarishi va kognitiv ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonidir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalarda sensomotor ko'nikmalar ko'pincha me'yordan past bo'ladi, bu esa o'quv faoliyati va ijtimoiy moslashuv jarayonini qiyinlashtiradi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, dunyo bo'yicha bolalarning taxminan 5–7 foizida rivojlanish bilan bog'liq turli darajadagi muammolar uchraydi, ulardan bir qismi aqliy rivojlanish cheklanishlariga ega. UNICEF ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda inklyuziv ta'lim imkoniyatlarining yetarli emasligi sababli bunday bolalarning ta'limga jalb etilishi past darajada qolmoqda. Shuningdek, World Health Organization statistikasi shuni ko'rsatadiki, rivojlanishdagi cheklanishlarga ega bolalar o'quv jarayonida ko'proq qo'llab-quvvatlash va individual yondashuvga muhtojdir. Bu esa korreksion pedagogik tizimni takomillashtirish va sensomotor rivojlantirishga

qaratilgan metodikalarni amaliyotga joriy etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Korreksion pedagogik ish tizimi aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalarning imkoniyatlarini kengaytirishga, ularning o'quv faoliyatiga moslashuvini yaxshilashga hamda ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Sensomotor rivojlantirishga yo'naltirilgan metodikalar bolaning sezgi va harakat tizimini faollashtiradi, bu esa kognitiv jarayonlarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, sensomotor mashqlar bilan muntazam shug'ullangan bolalarda diqqatni jamlash, mayda motorika va o'quv materialini o'zlashtirish ko'rsatkichlari yaxshilanadi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida korreksion pedagogik yondashuvlar alohida ahamiyatga ega. Har bir bolaning rivojlanish darajasi va ehtiyojlari turlicha bo'lganligi sababli, standart ta'lim dasturlari yetarli samara bermasligi mumkin. Shu bois individual diagnostika va rivojlantiruvchi dasturlar asosida sensomotor ko'nikmalarni qo'llab-quvvatlash zarur. Bu yondashuv bolalarning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli moslashishiga yordam beradi va ularning rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalar soni ortib borayotgan bir sharoitda ularni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga qaratilgan korreksion pedagogik tavsiyalarni ishlab chiqish muhim vazifa hisoblanadi. Sensomotor rivojlantirishga yo'naltirilgan ishlar nafaqat bolaning o'quv faoliyatini yaxshilashga, balki uning jamiyatga moslashuviga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mazkur tezisda korreksion pedagogik ish tizimini amalga oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Tadqiqotning maqsadi – aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni sensomotor rivojlantirishga qaratilgan korreksion pedagogik tizimni amalga oshirish bo'yicha samarali tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu tavsiyalar inklyuziv ta'lim jarayonini takomillashtirishga, korreksion pedagogika sohasida amaliy ishlarni rivojlantirishga hamda bolalarning rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni sensomotor rivojlantirish korreksion pedagogik ish tizimining samarali amalga oshirilishi bir necha asosiy tamoyillarga asoslanadi. Avvalo, korreksion ish individual yondashuvga tayangan holda tashkil etilishi lozim. Har bir bolaning rivojlanish darajasi, sensomotor ko'nikmalari va o'quv ehtiyojlari turlicha bo'lganligi sababli, standart dasturlar yetarli samara bermasligi mumkin. Diagnostika bosqichi orqali bolaning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi, shundan so'ng individual rivojlantirish dasturi tuziladi. Bu dastur bosqichma-bosqich amalga oshirilib, bolaning rivojlanish dinamikasi muntazam ravishda monitoring

qilinadi.

Sensomotor rivojlantirishda amaliy metodikalar va rivojlantiruvchi texnologiyalar muhim o‘rin tutadi. Masalan, mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan mashqlar – mozaika yig‘ish, qum va mayda buyumlar bilan ishlash, rasm chizish va qo‘l mehnati kabi faoliyatlar bolaning sezgi va harakat tizimini faollashtiradi. Bu mashg‘ulotlar nafaqat motor ko‘nikmalarni rivojlantiradi, balki diqqatni jamlash, sabr-toqat va mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sensomotor mashqlar bilan muntazam shug‘ullangan bolalarda o‘quv faoliyati va kognitiv rivojlanish ko‘rsatkichlari yaxshilanadi.

Korreksion pedagogik ish tizimida o‘yin asosidagi yondashuv ham samarali metodlardan biri hisoblanadi. O‘yin bola uchun tabiiy faoliyat bo‘lib, u orqali sezgi va harakat ko‘nikmalari rivojlanadi. Masalan, harakatli o‘yinlar, qurish-yasash o‘yinlari va rol o‘yinlari bolaning sensomotor va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘yin jarayonida bola o‘z harakatlarini boshqarishni, qoidalarini tushunishni va boshqalar bilan hamkorlik qilishni o‘rganadi. Bu esa uning ijtimoiy moslashuvini osonlashtiradi.

Pedagog va psixologlarning hamkorligi korreksion ish tizimining samaradorligini oshiradi. Pedagog bolaning o‘quv faoliyatini tashkil etish va rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarni o‘tkazish bilan shug‘ullansa, psixolog bolaning psixik rivojlanishini kuzatadi va diagnostika jarayonida yordam beradi. Bu hamkorlik asosida individual rivojlantirish dasturlari ishlab chiqiladi va ularning samaradorligi baholanadi. Monitoring natijalari asosida dasturga zarur o‘zgartirishlar kiritilib, bolaning rivojlanish ehtiyojlariga moslashtiriladi.

Inklyuziv ta‘lim sharoitida korreksion pedagogik yondashuvlarni qo‘llash alohida ahamiyatga ega. Har bir bolaning ta‘lim jarayoniga muvaffaqiyatli moslashishi uchun individual qo‘llab-quvvatlash zarur. Buning uchun sinfda differensial yondashuvni qo‘llash, o‘quv materialini soddalashtirish va vizual vositalardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, ko‘rgazmali materiallar, diagrammalar va interaktiv mashg‘ulotlar bolaning o‘quv materialini tushunishini osonlashtiradi. Bu yondashuvlar sensomotor va kognitiv rivojlanishni birgalikda qo‘llab-quvvatlaydi.

Korreksion pedagogik ish tizimini amalga oshirishda ota-onalarning ishtiroki ham muhim omil hisoblanadi. Ota-onalar bolaning rivojlanish jarayonini qo‘llab-quvvatlashi va uy sharoitida rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarni davom ettirishi lozim. Masalan, uyda mayda motorikani rivojlantiruvchi o‘yinlar, rasm chizish va qo‘l mehnati bilan shug‘ullanish bolaning sensomotor ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Pedagoglar ota-onalarga metodik tavsiyalar berishi va ularni korreksion jarayonga jalb etishi muhimdir.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, korreksion pedagogik yondashuvlar

samarali bo'lishi uchun uzluksizlik tamoyiliga amal qilish zarur. Sensomotor rivojlantirish bir martalik mashg'ulotlar orqali emas, balki muntazam va bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan jarayon sifatida tashkil etilishi lozim. Bu jarayonda diagnostika, rivojlantiruvchi mashg'ulotlar va monitoring bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak. Uzluksiz yondashuv bolaning rivojlanish dinamikasini qo'llab-quvvatlashga imkon beradi.

Xulosa qilib aytganda, aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni sensomotor rivojlantirishning korreksion pedagogik ish tizimini amalga oshirish individual yondashuv, amaliy metodikalar va pedagog-psixolog hamkorligiga asoslanishi lozim. Inklyuziv ta'lim sharoitida bunday yondashuvlar bolalarning o'quv faoliyatiga moslashuvini yaxshilaydi va ularning rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Kelgusida korreksion pedagogika sohasida ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish va amaliy tavsiyalarni takomillashtirish bolalar ta'limi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur tezisda aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni sensomotor rivojlantirishning korreksion pedagogik ish tizimini amalga oshirish bo'yicha tavsiyalar o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sensomotor rivojlantirish bolalarning kognitiv, motor va ijtimoiy ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Agar korreksion pedagogik ish tizimi individual yondashuv, uzluksizlik va amaliy metodikalarga asoslangan holda tashkil etilsa, bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlarida sezilarli ijobiy o'zgarishlarga erishish mumkin.

Sensomotor rivojlantirishga yo'naltirilgan tavsiyalar shuni ko'rsatadiki, diagnostika va individual rivojlantirish dasturlari korreksion ishning asosiy bosqichlarini tashkil etishi lozim. Har bir bolaning rivojlanish darajasi va ehtiyojlari turlicha bo'lganligi sababli, standart yondashuvlar yetarli samara bermasligi mumkin. Shu bois individual dasturlar, o'yin asosidagi mashg'ulotlar va mayda motorikani rivojlantiruvchi metodikalar amaliyotga keng joriy etilishi zarur. Bu yondashuvlar bolaning sensomotor ko'nikmalarini faollashtirish bilan birga, uning o'quv faoliyatiga moslashuvini ham osonlashtiradi.

Korreksion pedagogik ish tizimining samaradorligini oshirishda pedagog va psixologlarning hamkorligi muhim o'rin tutadi. Pedagoglar rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni tashkil etsa, psixologlar bolaning psixik rivojlanishini monitoring qiladi va individual ehtiyojlarni aniqlaydi. Bu hamkorlik asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar amaliyotda samarali natija beradi. Shuningdek, ota-onalarning jarayonga faol jalb etilishi bolalarning uy sharoitida rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida korreksion pedagogik yondashuvlar alohida ahamiyatga ega. Har bir bolaning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli moslashishi

uchun differensial yondashuv va individual qo'llab-quvvatlash zarur. Tavsiyalarda ko'rsatilgan vizual vositalar, interaktiv mashg'ulotlar va soddalashtirilgan o'quv materiallari bolalarning o'quv jarayonini osonlashtiradi. Bu yondashuvlar sensomotor va kognitiv rivojlanishni birgalikda qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni sensomotor rivojlantirishning korreksion pedagogik ish tizimini amalga oshirish bo'yicha ishlab chiqilgan tavsiyalar ta'lim va maxsus pedagogika sohasida amaliy ahamiyatga ega. Tavsiyalarni amaliyotga joriy etish bolalarning rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishga, o'quv faoliyatiga moslashuvini yaxshilashga va ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Kelgusida bu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish va metodikalarni takomillashtirish inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Maxsus pedagogika — Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar bilan ishlash, korreksion pedagogika tamoyillari va inklyuziv ta'lim yondashuvlari.
2. Psixologiya asoslari — Sensomotor rivojlanish, kognitiv jarayonlar va bolalar psixologiyasining nazariy asoslari.
3. Выготский, Л. С. (1934). Мышление и речь. — Kognitiv rivojlanish va nutq jarayonlarining o'zaro bog'liqligi.
4. Пиаже, Ж. (1952). The Origins of Intelligence in Children. — Sensomotor bosqich va kognitiv rivojlanish nazariyasi.
5. Давыдов, В. В. (1996). Проблемы развивающего обучения. — Rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillari va bolalar psixik rivojlanishi.
7. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonun (2020). — Inklyuziv ta'lim va maxsus ta'limni tashkil etishning huquqiy asoslari.
8. UNICEF. (2022). Inclusive Education Report. — Inklyuziv ta'lim va rivojlanishdagi cheklanishlarga ega bolalar statistikasi.
9. World Health Organization. (2021). Disability and Development Report. — Rivojlanishdagi cheklanishlar va ularni qo'llab-quvvatlash bo'yicha xalqaro ma'lumotlar.